

Гулак В. М.*

«УЧИТЕЛЬ» – ПРОВІДНИЙ ЧАСОПИС ГАЛИЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА (1889-1914)

У статті висвітлено історичне значення журналу «Учитель» (1889-1914) як органа українського педагогічного товариства, розглянуто публікації літературознавців, письменників, громадських діячів, які друкувались у даному виданні.

Українські часописи минулого – важливе історичне джерело досліджень суспільно-політичного, економічного і культурного життя народу. Вони відігравали помітну роль у формуванні ідеї українського державотворення та національної свідомості українського населення. Як зазначає провідний вітчизняний дослідник періодики директор Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України М. Романюк, преса – це джерело «своєрідне і багатопланове не тільки за змістом, а й за структурою опублікованого фактичного матеріалу. Велику цінність мають надруковані тексти-джерела..., факти – правдиві свідчення доби, «живі» документи-слова, з допомогою яких сучасні дослідники таких галузей духовної життєдіяльності нації, як історіографія та джерелознавство, філософія і соціологія, критика і літературно-мистецький процес, можуть скласти об'єктивну правдиву картину минулого» [5, с. 6-7].

До вивчення історії становлення і розвитку української преси в Україні в XIX ст. звертались багато українських діячів: Б. Грінченко, О. Маковей, І. Франко. На сучасному етапі розвитку суспільства її досліджували такі українські науковці, як І. Дорошенко, А. Животко, М. Жовтобрюх, О. Дей, Є. Грицак, Б. Ясінський, Т. Добко, І. Зайченко, Н. Побірченко, О. Сухомлинська та інші. Українські часописи досліджували у своїх дисертаціях С. Квіт – «Літературно-науковий вісник» («Вісник») на тлі розвитку української літератури і журналістики 20-30-х років. Ідеологічні, естетичні та організаційні принципи» (2000); О. Сушкова «Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості» (2005); М. Гдакович «Літературні періодичні видання 20-30-х років XX ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби» (2003). Значне місце серед джерелознавчої

* © Гулак В. М.

літератури належить працям дослідників української преси Науково-дослідному центру періодики ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України (М. Романюк, Л. Лисенко, В. Передирій, Л. Сніцарчук та інші). Упродовж 2000-2016 років проблеми розвитку української національної школи, педагогічної науки, бібліотечної справи у пресі XIX–XX ст. вивчали науковці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) (Л. Заліток, Н. Мацібора, Л. Домбровська, Р. Палійчук та інші).

Дореволюційні періодичні видання, серед яких унікальну колекцію становлять галицькі українські часописи науково-освітнього, літературного спрямування другої половини XIX – початку XX ст. є вагомим складовою фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Серед них львівські журнали «Правда», «Літературно-науковий вісник», «Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Учитель» та інші, що містять оригінальні джерела щодо історії української літератури, культури, освіти, педагогічної думки, до яких надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які є національним надбанням України.

Мета статті – висвітлити тематичний діапазон часопису «Учитель» (1889-1914), що протягом тривалого часу був органом українського педагогічного товариства; привернути увагу читача до педагогічно-виховних проблем, питань шкільного і домашнього виховання, публікацій творів українських письменників, просвітителів, культурно-освітніх, громадських діячів.

Важливою сторінкою становлення і розвитку преси міста доби австро-угорського панування (1848-1919рр.) є українські часописи Львова другої половини XIX – початку XX ст. Вони відігравали помітну роль у формуванні ідеї українського державотворення та національної свідомості українського населення Східної Галичини, яку на зламі XIX – XX ст. (з 90-х рр. XIX ст. по 1917 р.) називали «Українським П'ємонтом». Певна демократизація політичного устрою Австро-Угорської держави у 60-х рр. XIX ст. (було ухвалено конституцію, яка надавала деякі демократичні свободи) сприяла зміцненню зв'язків Галичини з Наддніпрянською Україною та поживленню суспільно-політичного та

національно-культурного поступу на західноукраїнських землях. Коли український рух і українське духовне життя в межах Російської імперії з 1863 р. (Валуєвський циркуляр) та з 1876 р. (Ємський указ) почали зазнавати особливо жорстких утисків і було заборонено видання українських газет і журналів, українська періодика 70–90-х рр. майже вся сконцентрувалася в Галичині. Деякі з цих видань мали вузько місцевий характер, інші, з огляду на обставини, набули загальноукраїнського значення і підтримувалися діячами культури і літератури Східної України. У Галичині в другій половині XIX ст. друкувалося 70 % усієї української преси. До їх числа належать такі львівські журнали, як «Правда», «Літературно-науковий вісник», «Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Учитель» та інші.

Потужна активізація соціально-культурного руху на розрізнених теренах України наприкінці XIX ст. зумовила «друге українське відродження» в усіх сферах політичного, громадського, культурного та наукового життя. Гостре усвідомлення цінності та самоцінності всього українського, що так довго приглушувалося, виявилось у прагненні письменників, культурно-громадських діячів, а особливо вчених, голосно «зазвучати по-українськи» [2]. Саме наприкінці XIX ст. почали формуватися засади наукового стилю і текстотворення завдяки заснуванню періодичних видань Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові.

Серед фахових часописів Галичини другої половини XIX ст. особливе місце посідають педагогічні видання. Зумовлено це тим, що «вчителі становили одну з найактивніших і найбільших груп інтелігенції, яка прагнула об'єднання навколо своїх професійних видань» [6] 10 травня 1889 р. «Руске товариство педагогічне» вирішило мати в шкільному часописі свій орган і взялося до видання журналу «Учитель». Українській школі потрібен був друкований орган, який би широко висвітлював проблеми національного шкільництва, педагогічний доробок, подавав матеріали про виховання учнівської молоді, «Руске товариство педагогічне» (з 1912 р. – «Українське педагогічне товариство») 1 червня 1889 р. започатковує видання власного органу «Учитель», який ставив своєю метою «розвиток шкільництва і народне виховання» (1889 Ч. 1).

Редакторами новоутвореного органу були І. Чапельський, О. Барвінський, Т. Грушкевич, В. Шухевич, І. Копач, В. Щурат, О. Сушко, І. Юцишин. Журнал «Учитель» призначався не тільки для народних учителів, але й для учителів середніх шкіл і учительських семінарій і за час своєї діяльності (виходив до 1914 р.) перетворився у найавторитетніший педагогічний журнал Галичини, де широко висвітлювались актуальні проблеми освіти, збереження кращих традицій української школи та культури [8]. Видавці часопису підкреслювали, що «чим більше який народ має педагогічної преси, чим вона ліпше, тим і краще стоїть у нього школа та просвіта, тим він могутніший і в більшому добробуті» [3].

У 1890 р. редакція часопису звернула увагу на такі перешкоди у справі народної освіти і виховання, як «неохота простого народу до просвіти, перестарілі поняття, протилежні напрями і народні суперечності, лихе положення учительства», які «спиняють успішну працю на полі народної просвіти» (1890 Ч. 1, с. 1). Редакція часопису «Учитель» щорічно підкреслювала і уточнювала мету і завдання, зверталась до вчителів не лише за матеріальною підтримкою а й просила надсилати відповідні статті та дописи і сміливо висловлювати свої думки про видавництво, пропозиції вчителів і всіх хто цікавився вихованням української молоді, «як треба редагувати «Учителя», щоб став органом цілого учительства?» (1904 Ч. 1).

З 1894 р. в журналі публікувались відомості про шкільні справи в сеймі і Раді Державній та промови українських послів: «Справи шкільні в соймі», «З засідань соймових», «З сойму кураєвого».

Упродовж усього періоду видання науково-педагогічного журналу значне місце на його сторінках займали науково-педагогічні статті й розвідки з історії, літератури, мови, дидактики, методики і розвитку та становлення української школи. Це праці П. Кирчіва «Сучасна психологія» (1891 Ч. 1, 1893 Ч. 23, 1894 Ч. 5, 7), В. Шухевича «Наукові розсліди над душею дитини» (1898 Ч. 10/11), І. Юцишина «Проби етично-інтелектуального експерименту в хаосі» (1909 Ч. 14/15-18/19), М. Пачовського «Про вплив християнства на устну словесність русинів» (1892 Ч. 23/24), Б. Вільховського «Періодичне видання для дітей» (1892 Ч. 20/21), М. Грушевського «Віимки з джерел до

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗАВСТВО

історії Руси-України» (1894 Ч. 23, 24; 1895 Ч. 1-16/17), І. Франка «Русько-українська література» (1899 Ч. 4, 5, 9, 20), А. Глодзінського «Огород шкільний» (1894 Ч. 18/24; 1895 Ч. 4, 8/24; 1896 Ч. 1/16; 1897 Ч. 1/22; 1898 Ч. 18/22), Р. Заклинського «Про школи елементарні від найдавніших часів» (1904 Ч. 5, 6, 9, 13/24; 1905 Ч. 2, 3, 15/16, 17), А. Алиськевича «Діалекти і літературна мова в їх взаємному відношенню» (1908 Ч. 17, 18), А. Павенецького «Початки і розвій шкільництва на Русі» (1899 Ч. 22, 23; 1900 Ч. 1/12), І. Коссака «Фонетичний і психологічний розвиток мови» (1902 Ч. 8/14), «Методика всесвітньої історії» (1904 Ч. 11/16), Я. Чепіги «Суррестія і педагогіка» (1911/1912 Ч. 1/6) та інші.

Під назвою «Народне шкільництво в Галичині...» розміщувалась інформація про справи народного шкільництва. У 1901 р. у розділі «Наша мова» було надруковано наукову розвідку про друге місце української мови серед слов'янських мов і сьоме – серед європейських мов, про її красу і багатство. По цій темі з статтями виступили Б. Вільхівський та М. Іваненко «Гадки про нашу літературну мову» (1901 Ч. 19), в якій автор висловлює думку про необхідність Товариству ім. Шевченка і Товариству педагогічному у своїх виданнях писати галицькою мовою, яка не підпала під вплив польської. Правописні проблеми української мови порушувались також у статтях І. Копача «В справі правописній» (1904 Ч. 8). В часописі велися розділи «Розправи наукові», «Матеріали з шкільної практики і методики», «Справи учительства і шкільництва» та рубрики «Школьні вести», «Постанови властей шкільних», «Справи Руского товариства педагогічного», «Вісті з Руского товариства педагогічного», «Критична оцінка», «Огляд педагогічної преси», «Бібліографія», «Наука, штука і література» та інші. На початку кожного номера традиційно вміщувалося «Слово от редактора», де обговорювались найважливіші проблеми тогочасного галицького суспільства: боротьба з не писемністю, занепад рідної мови у всіх сферах життя, нестача коштів на видання необхідних підручників та ін. Значне місце на сторінках «Учителя» займали огляди педагогічних видань (не лише українських, а й польських і німецьких), критичні виступи, рецензії на окремі педагогічні видання тощо. Програма науково-педагогічного журналу постійно

вдосконалювалася і згуртовувала у ньому українських вчених, педагогів, письменників, які співпрацювали з редакцією. Зокрема це О. Барвінський, А. Алишєвич, В. Волощак, І. Демянчук, Л. Денисюк, Т. Левицький, І. Свенціцький, О. Сушко, І. Франко, С. Рудницький, В. Щурат, І. Раковський, В. Левицький, Я. Весоловський, О. Левицька, Я. Зеленкевич (Я. Чепіга), М. Гехтер, С. Черкасенко, Г. Шерстюк та інші.

З 1905 р. «Учитель» поширив тематику на актуальні педагогічно-виховні проблеми, питання шкільного і домашнього виховання на всіх українських землях і в інших європейських країнах, містив наукові розвідки, хроніку з життя виховних і наукових установ, огляди й рецензії.

У 1906 р. редакція видавала спеціальний додаток до «Учителя» під назвою «Шкільний Порадник». Помітне місце у науково-педагогічному журналі займали наукові праці педагогічного і літературно-історичного характеру. З окремими статтями, оглядами шкільних підручників на сторінках журналу виступали О. Власійчук, А. Глодзінський, М. Карінцев, а П. Бан, Ю. Левицький, О. Кокуревич, Я. Миколаєвич – з критичними замітками на книгу «Школа народна». 1908 р. в журналі започатковано постійну оглядово-інформаційну рубрику «З часописів і журналів», а з 1911 р. – «Огляд педагогічної преси».

У 1911-1914 рр. редакція журналу видавала «Науковий додаток до «Учителя»», який друкував наукові праці і науково-популярні матеріали учених, педагогів, письменників не лише Галичини, а й Наддніпрянської України. Також були публікації літературно-критичних матеріалів, рецензій та іншої бібліографічної інформації. На сторінках «Наукового додатка...» друкувались наукові праці І. Франка «Сліди Русинів у Семигороді в XII –XVI ст.» (1911/1912), «Із поля фольклору» (1911/1912), «Смерть Олега і староісляндська зага про фатального коня» (1912), «Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з р. 1535-1540» (1912), І. Ющишина «Сексуальний проблем в педагогії» (1913/1914), а також популярні статті, як, наприклад: О. Янсон «Чи можуть звірята читати», М. Нордав «Людська мораль» (переклад М. Павлика), І. Демянчук «Цісар Константин Багрянородний про Русь» і «Учені жінки в старинній

Греції», Ф. Унжин «Вулкан серед вічних ледів». У Ч. 2 за 1911 р. було надруковано критичні матеріали щодо книги С. Єфремова «Історія українського письменства», О. Олеся «Третя книжка творів», а під рубрикою «Критика і бібліографія» – стаття М. Плечако «Про Маркіяна Шашкевича й відродження галицьких українців» тощо. Постійними у додатку були рубрики «Дрібні вісті» та «Всячина». Таким чином «Науковий додаток до «Учителя» став поважним джерелом корисної й цікавої інформації як для учителів, так і для учнівської молоді. Останнє число часопису вийшло 20 червня 1914 р.

«Учитель» – найавторитетніший та найвідоміший часопис з-поміж інших педагогічних фахових видань ХІХ – початку ХХ ст., що зацікавлює широку педагогічну громадськість актуальністю тематики статей, багатоплановістю змісту, численними матеріалами з теорії й практики виховання та викладання. Постать учителя, його роль у суспільстві, соціальне й матеріальне становище, підвищення кваліфікації були постійно в центрі уваги журналу. Вивчення матеріалів «Учитель» дозволить глибше зрозуміти історію вітчизняної освіти. Творче використання багатьох передових і педагогічних ідей, висвітлених у журналі сприятиме успішній розбудові сучасної освіти в Україні.

Література:

1. Животко А. П. Історія української преси / А. П. Животко. – К., 1999 – 368 с.
2. Зелінська Н. В. Українська наукова періодика кінця ХІХ – початку ХХ ст. як джерело мови сучасної науки / Н. В. Зелінська // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. Другої всеукр. наук.-теорет. конф., 21-22 груд. 1994 р. – Львів, 1994 – С. 16-20.
3. Ігнатієнко В. Українська преса (1816-1923 рр.) / В. Ігнатієнко. – К., 1926. – С. 43.
4. Пастушенко О. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект: монографія / О. Пастушенко. – К., 2016 – 564 с.
5. Романюк М. На шляху до створення репертуару української періодики: (наук.-дослід. Центру періодики Львів : Наук. 6-ки ім. В. Стефаника НАН України – 9 років) / М. Романюк // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17-18 трав. 2005 р. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики; за ред. М. Романюка. – Львів, 2005. – С. 3-24.
6. Сніцарчук Л. В. «Шкільна часопис» (1881-1889 рр.) – газета галицького шкільництва / Л. В. Сніцарчук // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22-23 груд. 1995 р. – Львів, 1995. – С. 54-57.

7. Федченко П. Преса та її попередники / П. Федченко. – К., 1969. – 349 с.

8. Черниш Н. І. Досвід видання часопису «Учитель» (1889- 1914 рр.) / Н. І. Черниш // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19-20 груд. 1997 р. – Львів, 1997. – С. 40-43.

Демида Є. Ф.*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ БАЗИ ДАНИХ «ПЕРІОДИКА» НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КНИГОЗБІРНІ

Досліджено науково-методичні засади й практику формування бібліографічної бази даних статей і матеріалів з періодичних видань «Періодика» електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на основі САБ ІРБІС64. Розкрито можливі шляхи підвищення інформаційного потенціалу ресурсу.

Із впровадженням комп'ютерних технологій, що стали одним з найбільш значущих технологічних досягнень сучасної цивілізації, помітно розширились можливості бібліотек у задоволенні інформаційних потреб користувачів. Це відбулося насамперед завдяки створенню на основі інформаційно-комунікаційних технологій інноваційних сегментів довідково-бібліографічного апарату книгозбірень – електронних каталогів (ЕК) та баз даних (БД).

У Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) ЕК започаткований у 2003 р. як комплекс БД, які організуються за видовою, тематичною та іншими ознаками відображуваних документів. З 2006 р. розпочато формування бази бібліографічних даних статей і матеріалів періодичних видань ЕК, яка отримала назву «Періодика».

Понад 25 % загального інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського становлять періодичні видання, більша частина з них присвячена проблемам наук про освіту, педагогіки, психології та освітньої практики. Вони є цінним і, що важливо, оперативним джерелом історичних розвідок, інноваційних ідей, наукових розробок тощо, і користувач потребує ефективної інформаційно-пошукової системи, що

* © Демида Є. Ф.